

Vitatípusok az oktató-nevelő munkában

„Az újdonságok, újítások csaknem mindig átesnek a viták keresztüzen. A lényeg mindenképpen ugyanaz: az igazság keresése. Ezért válhatnak a viták is fontos ismeretforrássá.”

(Zrinszky László)

1. A *kollektív céllal* szervezett vita résztvevői ütköztetik ellentétes vagy eltérő nézeteiket. Arra törekszenek, hogy társaikat a probléma helyes értelmezéséről és megoldásáról meggyőzzék, s az igazságot megtalálják. *Kétoldalú* kognitív tevékenységet végeznek a résztvevők: az általuk igaznak vélt nézetek mellett érvelnek, s felfedik a tévedéseket. Folyamatosan — a bizonyítás hatására — korrigálják mindkét oldalt. A vitázók akkor *helyeselnek*, ha egyetértenek a vitában elhangzottakkal, s igaznak és valóságosnak tartják a felvonultatott érveket. A *tévedés* helytelen érveit a vitakozó partnerek ellenérvekkel „elbizonytalanítják”, a hibás véleményekkel szembeállítják a maguk helyesnek vélt nézeteit. Etikai szempontból elítélik azokat a tanulókat, akik bebizonyítottan a közösség megtevesztésére és *félrevezetésére* törekszenek.

A kollektív célú vita *feladata*, hogy kialakítsa a közösség egyetértését, véleményét a vitatott kérdésben. A közösségi akarat érdekében megszavazzák a közös állásfoglalást, tisztázzák és előkészítik a döntést, kialakítják a célravezető *együtműködést*. *Eredménye* akkor lesz, ha a közösségben többségi álláspont alakul ki. A vita eredménytelen, ha a vitafolyamat végén a vélemények szóródnak. Ilyen esetben a kollektív célt a tanulók nem tudják megvalósítani, ezért más alkalommal meg kell ismételni a vitát. A közösség céljait, feladatait azonban az előzőktől eltérő módon szükséges megközelíteni. A *megismételt vitában* nem célravezető a sürgetés, a gyors és elhamarkodott többségi álláspont kieroszakolása. Ez antidemokratizmusozhoz vezethet, mely teret enged az agresszivitásnak és a szabadságnak.

2. A *konszenzusvita* megegyezést, kompromisszumot valósíthat meg. Tény, hogy társadalmunkban a közösségek tevékenységének, a tudományos eredmények értelmezésének összehangolására szükség van a konszenzusra. Ugyanakkor a tanulók rétegződése (szociális helyzet, tudásbeli állapot, életmódra vonatkozó eltérés, pályaválasztási különbségek, közösségben elfoglalt helyzet) megköveteli az engedmények mértékének, módjának megvitatását, a kölcsönös megegyezések létrejöttét. A *tudomány* területén a vita tényleges szellemi küzdelmet — támadást és védekezést — jelent. Van olyan helyzet, amikor az ismeretanyag feldolgozásában, értelmező megvitatásában szükségtelen a konszenzus. A problémák megoldásának egyes kérdésében éppen az a kívánatos, hogy ne legyen egyetértés, hanem a megoldás divergens útjain haladjanak a probléma felszámolására vállalkozók. „Aki fél a vitáktól, többé-kevésbé a mindenkori állapotot védelmezi — fejt ki álláspontját Hársing László. Félreérténénk azonban a mondottakat, ha azt olvasnánk ki belőlük, hogy az egyetértés minden formája káros, és a megismerés minden fázisában vita tárgyává kellene tennünk mindenfajta tudást.”

Konszenzussal a viták egy részében tehát élnünk kell. E típusa a vitáknak magába foglalja a különböző minőségű véleményeket és konfliktusokat. A vitában — érvelés és cáfolás keretében — szembesülnek a vélemények, kibontakoznak a konfliktusok.

tusok okai, megfogalmazódnak a javaslatok a konfliktusok feloldására. Elvileg körvonalazódnak a megoldások, mellyel a többség azonosul. „A vita eredménye nem valamiféle szilárd érvrendszer alapján hozott döntés — fogalmazza meg A. Szalai Katalin —, hanem konszenzus, amely *kompromisszumokkal*, esetleg az *elvek feladásával* jár.”

Megállapítható, hogy a konszenzusvita „végterméke” a *megegyezés*, melynek két szakasza van:

— az *indító ajánlat* két alternatív megoldást tartalmaz: a *megegyezés* feltételeinek szélsőségig feszítése (azzal a szándékkal, hogy a vitapartner alább adja induló feltételeit, ha a szélsőséges igényekkel szembesül), vagy a feltételeket szerényen fogalmazza meg a vitázó az indító ajánlatában. Az előbbi megoldás gyakran a visszajára fordul, mert a vitafélt a magas igény *elriasztja* a vita folytatásától. Az utóbbi indító ajánlat következménye az *igénytelen megegyezés* lehet:

— a *kölcsönös engedmények* szakaszában a tanulók mérlegelik és eldöntik, meddig mehetnek el az *ajánlattevésben*; a nyílt ajánlatot nem lehet meg nem törtétté tenni, visszavonása csökkenti a presztízst; az eredménytelen ajánlat pedig pozíciógyengüléssel jár.

Konfliktusok jellemzőinek feltárása nélkül nem lehet megismerni a *konfliktus* és *konszenzus kölcsönhatását*. A pedagógusok és a tanulók között egyaránt előfordul a szélsőséges „*konfliktuskereső*” magatartás, amelynek jellemzői: ott is konfliktust keresnek, ahol az érdekek megegyeznek. Reális érvek nélkül a vitában mindenáron ki akarják mutatni a konfliktus meglétét. Igaz, hogy ezek a nevelők és neveltek többségükben nyíltak, bátrak. Gyakran megfigyelhető, hogy a konfliktust szító egyének összeférhetetlenségüket igyekeznek leplezni „*igazságkeresésükkel* és *szókimondásukkal*”. A *cinikus* konfliktuskeresők turbulens és erőszakos fellépésüket használják fel a vitában, ellenvéleményt és kritikát nyilvánítanak akkor is, ha ezzel a vitában az előrelépést meggátolják. Magatartásuk negatív következményekkel jár, mert a vitapartneret megsértik és összeharagítják, azt igyekeznek sugallni, hogy az adott kérdésben nincs megoldás.

A másik vélet, amikor a vitapartnernek *minden áron kompromisszumot akarnak kötni*, mert nem tudják elviselni a konfliktusok következményeit (kényelemből, passzivitásból, félelemből, hozzá nem értésből, aktivitáshiányból következően). A kompromisszumot egyetlen alternatívának tekintő egyének igényüket nem fogalmazzák meg, mert ez előnytelen színben tüntetné fel őket. A nyugalmat, a változatlanságot óhajtó konfliktuskerülés mögött gyávaság, önzés, felelőtlenség fedezhető fel. Bölcsességnek tüntetik fel megalkuvásukat a vitában, gyakran hangoztatják, hogy a konfliktusok kizárólagos oka a kötekedő, agresszív, nyugtalan emberekben keresendő.

A *konszenzusvita stratégiáinak* négy megoldásmódja van:

— Fokozatos és kölcsönös *feszültségcsökkentésben* fontos szerepe van a *megelőlegezett gesztusnak*, amely feltétel nélkül, kellő garancia és viszonzást nem igénylő stratégia. Ez a nagyvonalúság pszichés nyomást gyakorol a másik félre, hiszen kínos viszonzás nélkül hagyni a gesztust. Megteremtődik a *bizalom*, amely kizárja a vitából az elutasítást és az elzárkózást. Ezáltal a feszültségek csökkennek, s létrejön a megegyezés:

— A *problémamegoldó* stratégiájú vitában az indulás első szakaszában exponálják kiélezett formában a problémát. Közösen keresik a legcélszerűbb megoldásmódokat. Tudatosság jellemzi ezt a stratégiát, mert mindkét fél számára elfogadható megegyezésig kell eljutniuk. Az empátia segít abban, hogy egymás szándékát, helyzetét megértsék: Igyekeznek a ráhatás és meggyőzés legjobbnak vélt technikáit alkalmazni, hogy a problémák eltűnjenek és megoldódnak.

— Az *önellenőrzés*-stratégia a vita során a gyerekektől és az ifjaktól folyamatos *önvizsgálatot* igényel. Nézeteiket kritikai szándékkal felülvizsgálják, időben és kellő alaposítással hajtják végre a korrekciót. Ez biztosítja a konszenzus sikerét és eredményességét.

— Vitatkozni akkor érdemes, ha a vitapartnerek számolnak az ellentétes nézetek következményeivel. A *véleményvállalás* a megegyezés valóra váltását segíti elő. „A vita *végcélja*, optimális kimenetele, hogy az egyik félnek sikerül meggyőzni a másikat a maga igazáról — írja Hankiss Ágnes —; illetve, hogy a feleknek sikerül rábírnuk egymást álláspontjuk megváltoztatására... A vita igazi *jelentősége* sokszor nem a megegyezésben, nem egymás meggyőzésében rejlik, hanem inkább a *nyílt véleményvállalásban*...” A vitában a tanulók *nyíltan* azonosulnak az újrafogalmazott nézetekkel, melyek továbbvitelében — önérzeti és önbecsületi okokból — érdekeltté válnak.

3. A *dialogusokra* épített vita jellemzőinek ismertetése előtt tisztázzuk a *dialogussal* szemben támasztott lényeges követelményeket. E. Fehér Pál szerint az a célra vezető dialógus, „amely kölcsönös *tiszteleten* alapul, amely *értékek* felismerésével, cseréjével és *kritikai* elemzésével kíván továbbjutni... Fenyegetés helyett *érveket*, öndicséret helyett *önkritikát*, a régi felmelegítése helyett az *új keresését*” kívánja érvényesíteni. A dialógusvitában a résztvevők egyes személyek véleményét igyekeznek befolyásolni. A tanulók partnerek, a legfőbb eszközük a meggyőzés. E vitatípus *létrejöhet* spontán módon, előkészítetlenül, s pedagógiai megfontolásból is. Eredményes lehet vezető irányításával és irányítás nélkül is.

A dialógusvita eredményességének *feltételei*:

- jó *vitakör*, mely lehetővé teszi, hogy a tanulók félelem nélkül az igazságot akarják érvényre juttatni;
- készek mások *nézeteiből mindazt elfogadni*, ami hitelt érdemlően bizonyított;
- ésszerű *érvek* megfogalmazására törekednek, a vitapartnerek türelmesek és *figyelmesek* egymás iránt;
- mindaddig képviselik saját nézeteiket, míg az ellenérvek be nem bizonyítják mások igazát;
- a *részkérdések* alapos tisztázása érdekében megállapodnak, mely területen van szükség további dialogizálásra.

4. Sajátságos az a típus, amikor a *vita az ellentétek kifejezője*.

- Ellenfélként állnak szembe a vitafelek; érdekellentét van közöttük. Az ellenfelek legyőzése indulatokat vált ki, feszültségeket hoz létre.
- Az ellentétek felszínre kerülése a *személyeskedéstől* sem mentes.
- Az ellentétek *létrejötte* legtöbbször spontán helyzetekből, szervezetlenségből adódik. Az *ellenségeskedő vitának* kevés esetben van vezetője. Ha mégis kézbeveszi valaki az irányítást, a szemben állás zavarainak felszámolását, a békítést, az indulatok fékezését, a durvaságok mellőzését kell elérnie.
- E vitatípus tartalmára az indulati, érzelmi, személyi érvek a jellemzők.
- Az ellentétek megnyilvánulásának több *indítéka* is lehet. A szelíd ellenzés átcsaphat makacs ellenállásba. A köznapi veszekedés az ellenséges vita gyakoribb indítéka. Elvi szempontokra is hivatkoznak a szemben álló felek, miközben kifinomult személyeskedéssel támadják egymást. Az ellentétek kirobbanását gyors fellépéssel, igazságos szemlélettel és határozott megoldással lehet rendezni.

5. *Ismeretszerző vitákban* nagy szerepe van a pedagógusnak, mert csak jó felkészültséggel, az ismeretek és tevékenységek tökéletes birtoklásával képes a vitát irányítani és áttekinteni. E vitatípusban nem a személyes állásfoglalásnak van jelentősége, hanem az *ismereteknek* (képzet, tény, fogalom, törvény, elv, elmélet, szabály). Az ismeretek köre kiterjed a *tevékenységismeretre* is, mely magába foglalja a kognitív és az operatív tevékenységek ismeretét. Az előzőhöz tartozik a *tanulás módjáról* kialakított ismeret. A tanulás megtanítása érdekében figyelemreméltóak Kozéki Béla megállapításai: „Az iskolában a gyerek sok hasznos dolgot tanulhat, ha előbb megtanul eredményesen tanulni . . ., hisz az önálló tanulás készségét viszi magával első-sorban az életbe.” A tanulással kapcsolatos vitában tisztázandók, melyek az eredményes felkészülés *pszichés feltételei* (bevésés, fáradás, fáradság, felejtés, transzferhatás, emlékezet stb.). Megbízható ismereteket kell szereznie a különböző tantárgyak tanulási módjáról, a szövegtanulás technikáiról (frakcionáló, globális, eklektikus). A vita útján történő kölcsönös tájékoztatás és tájékozódás kiterjedhet a siker és a kudarc tanulásra gyakorolt hatására. A tanulók megismerkednek az időbeosztással, a tanulás ésszerű sorrendjével, a régebben tanult ismeretek felelevenítési módjaival, az önellenőrzéssel, a „tananyag szóbeli és írásbeli közlésmódszereivel”. A vitában a diák ösztönzést kaphat az eredményes tanuláshoz kapcsolódó olvasásra. A könyvtárhasználat tudnivalóihoz, a lexikonok, szótárak, térképek használati módjához is hasznos információkat kaphat.

Az *operatív tevékenységekről* is információkat szerezhet a tanuló az ismeretszerző vita keretében. Orosz Sándor szerint a gyerekekben és az ifjúban tudatosulnia kell, hogy „a tevékenységeket mindig valamiféle *szabály szerint* végzi az ember”. Ez a szabály hol pontosan kifejtett, hol rejtve marad. Az *utánpótlással tanult* tevékenységek, elemi készségek elsajátítása esetén gyakori, hogy nem tudatosul a szabály, de a sokszori cselekvésvégzéssel „beidegződnek” a mozdulatok és egyéb alkotóelemek. A gyerekek és a fiatalok megtanulhatják, hogy a tevékenységet *feladat*, szóbeli közlés, rajz formájában (kívülről) is kaphatják, s a tevékenységet önmaguk is (belülről) irányíthatják. A tanulás megtanulásához tartozik, hogy a tevékenység szerkezete algoritmussal jellemezhető. Megismerhetik a lineáris (művelet), az elágazó (feladat), a hiányos (probléma) *algoritmusk* alapvető struktúráit.

Az ismeretszerzésre irányuló vita a tanulást szolgálja (tanulás valósul meg vita által): „*A vitát is tanulni kell*” — állapítja meg Günter Clauss. A vita módszereivel elsajátíthatják a diákok a vitaindításhoz, az érvek és ellenérvek összecsapásához, a vitavezetéshez, a vitatechnikához, a vitaetikához, a lezáráshoz, a meggyőzéshez szükséges stb. ismereteket. Gyerekek esetében a vitára vonatkozó ismereteket játékos vita — *vitajáték* (szerepjáték) formájában is el lehet sajátítani. Kovács Ágnestől idézzünk: „Játékos módon érdekesebbé, hangulatosabbá tehetjük a viszonylag száraz, érdektelen anyagrészek megismerését is.” A vitára vonatkozó szilárd ismeretek *nevelőhatást* váltanak ki. A bátorság és a magabiztosság nyilvánul meg abban, ha a tanuló *kiáll véleménye mellett*. Az egyenesség, a szókimondás, a nyíltság, a tapintat, az együttérzés, mások véleményének elfogadása stb. mind-mind olyan tulajdonság, melyre a ma és a közeljövő társadalmának szüksége van. A vita azonban legjobban a tanulók *önállóságát* fejleszti (az érvek realitástartalma, mások meghallgatása, eltérő állásfoglalások megértése, vélemények összevetése és értékelése, ellentmondások észrevétele), s lehetővé teszi, hogy tanítványaink a vitáról szerzett ismeretek birtokában részt vegyenek a szűkebb és tágabb *közéleti tevékenységben*.

6. *A problémafelvető és -megoldó viták* kiindulási alapja: a tudás elégtelensége; szembefordulás önmagát túlélt elképzelésekkel; hiányos algoritmusú tevékenység (vagy a „törvény”, vagy a végrehajtási „útmutatás” hiányzik).

Az iskolában időközönként az osztályközösségben (vagy speciális feladatokra szervezett csoportokban) problémák megvitatására van szükség. Eredménynek számít, ha a tanulók önként, maguk vetik fel a problémákat. „Ilyenkor a *tanárnak* jó érzékkel fel kell bocsátania azokat a pedagógiai lehetőségeket, amelyeket az adott probléma *kollektív megvitatása biztosíthat*” — tanácsolja Günter Clauss. A gyerekeket arra szólítja fel, mondják el véleményüket, és indokolják is meg, miért éppen így gondolkodnak a dolgokról. A *pedagógus* a vitában maradjon háttérben, fordítson figyelmet az ösztönzésre, az impulzusadásra, a megfigyelésre, az indirekt irányításra. A gyerekek és a fiatalok *azzal a nevelővel működnek együtt* a problémamegoldó vitában, aki velük együtt tesz erőfeszítéseket a megismerésért. Azt azonban nem várják el a tanítótól és a tanártól, hogy minden problémára „kész válasza” legyen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Várnagy Marianne: A személyiség- és közösségfejlesztés útjai és módjai, Kossuth Kiadó, Budapest, 1988. 83. l.
- Somogyi Zoltán: Erkölcsi érték világa, Magvető K., Budapest, 1984., 362. l.
- Hársing László: A tudományos vita és érvelés, Akadémiai K., Budapest, 1985. 16. l.
- A. Szalai Katalin: Hogyan döntene? OOK. Veszprém, 1986. 46. l.
- Zrinszky László: Tájékozódás és tájékoztatás. Reflektor K., Budapest, 1987. 68. l.; Zrinszky László: A politika tanítása-tanulása. Kossuth K., 1984. 189., 92., 192—194. l.
- Hankiss Ágnes: Kötéltánc, Budapest, 1897. (magánkiadás) 128—130. l.
- E. Febér Pál: Leltár — a jövőnek = Élet és Irodalom 1988/21. sz. 1. l.
- Kozéki Béla: A tanulás tanítása és tanulása = Köznevelés, 1988/29. sz. 12. l.
- Dr. Orosz Sándor: Elemző vizsgálatok az iskolában, Megyei Ped. Int., Veszprém, 1988. 41. l.
- Günter Clauss: Tennivalóink a gondolkodás fejlesztésében = Köznevelés, 1979/34. sz. 7. l.
- Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. TK. 1981. 143. l.
- Balogh László: Feladatrendszerek és gondolkodásfejlesztés. TK. Bp., 1987. 22. l.